

RELACIONS ENTRE EL COMTAT DE FOIX I EL BANDOLERISME A L'ALT URGELL I LA CERDANYA DURANT EL SEGLE XVI

Resum

Durant les primeres dècades del segle XVI, el vescomtat de Castellbò, a cavall de les actuals comarques de l'Alt Urgell i el Pallars Sobirà, va patir un seguit de canvis de titularitat fins que va ser posat sota jurisdicció reial. El vescomtat, que pertanyia als comtes de Foix des del segle XIII, representava per a aquest llinatge una magnífica porta d'entrada al sud dels Pirineus que els interessava mantenir sota control. La intromissió reial suposava la pèrdua d'aquest territori i el fixament d'una frontera que, a grans trets, seguia la línia de carena que actualment divideix Espanya i Andorra de França.

Aquest moment coincideix amb un auge del bandolerisme i de les incursions i ràtzies protagonitzades pels que la documentació contemporània anomenava hugonots, ben sovint procedents del comtat de Foix. Bona part d'aquestes incursions eren guiades i comandades per senyors bandolers locals, especialment per membres de la família Cadell, senyors jurisdiccional d'Arsèguel, els quals podem intuir pràcticament com a aliats dels Foix en uns probables intents de recuperar el control del vescomtat. És altament significatiu que l'aparició d'aquesta família dins del moviment bandoler es produeixi precisament al vescomtat de Castellbò en un dels moments àlgids del conflicte jurisdiccional a què hem fet referència.

L'antagonisme entre la família Cadell i el vescomtat de Castellbò, juntament amb els partidaris de cada una de les dues faccions, serà un aspecte clau per entendre el desenvolupament posterior del bandolerisme senyorial en aquestes terres, que tindrà el seu moment més significatiu en el setge i enderrocament del castell d'Arsèguel l'any 1592. El conflicte entre els Cadell i el vescomtat, però, s'allargarà fins entrat el segle XVII, amb constants assassinats i delicats equilibris d'influències entre els dos bàndols encaminats a intentar mantenir la pau. El paper de la frontera i la fixació d'una delimitació territorial entre senyors feudals dependents de dos grans regnes (Espanya i França) són aspectes fonamentals per entendre aquest fenomen i totes les seves implicacions.

Paraules clau: bandolerisme, violència, família Cadell, vescomtat de Castellbò, comtat de Foix, frontera.

**Lluís Obiols
Perearnau**
Institut d'Estudis
Comarcals
de l'Alt Urgell

Abstract

During the first decades of the 16th century, the viscounty of Castellbò, between the current regions of Alt Urgell and Pallars Sobirà, suffered a series of changes of titles until it was put under royal jurisdiction. The viscounty, which belonged to the earls of Foix since the 13th century, represented for that lineage a magnificent entry gate to the south of the Pyrenees which they were interested in keeping under their control. The royal interference meant the loss of this territory and the fixing of a border which, generally speaking, followed the line of the ridge that nowadays divides Spain and Andorra from France.

This moment coincides with an increase of banditry and incursions by the Huguenots, according to the contemporary documentation, often from the Foix county. A large number of these incursions were guided and commanded by the local bandit lords, especially by the members of the Cadell family, legal lords of Arsèguel, who we can practically guess were Foix allies in one of the possible attempts to regain the control of the viscounty. It is highly significant that the appearance of this family in the bandit movement is produced precisely in the Castellbò viscounty in one of the crucial moments of the legal conflict we referred to.

The antagonism between the Cadell family and the viscounty of Castellbò, together with the supporters of each faction, will be a key aspect to understand the later development of the lordship banditry in these lands, which will have its most significant moment in the siege and demolition of Arsèguel castle in 1592. The conflict between the Cadells and the viscounty, however, will last until the beginning of the 17th century, with constant murders and delicate balance of influences between the two factions whose aim was to try to sustain peace. The role of the frontier and the fixation of a territorial delimitation between feudal lords dependent on two big kingdoms (Spain and France) are fundamental aspects to understand this phenomenon and all its implications.

Key words: banditry, violence, Cadell family, viscounty of Castellbò, Foix county, border.

1. Introducció

El fenomen del bandolerisme, que assolava Catalunya durant els segles XVI i XVII, ha estat un tema recurrent en la historiografia catalana dels últims dos segles. Les múltiples —i sovint contradictòries— explicacions que se li han buscat s'han basat sovint en apriorismes i prejudicis poc o gens documentats. No és fins a finals del segle XX que algunes obres, especialment les publicacions de Xavier Torres, desmenteixen algunes de les hipòtesis que tradicionalment s'havien utilitzat a l'hora d'explicar aquest fenomen. Sens dubte, un moviment que va arribar a dividir el país en dos bàndols no pot tenir una explicació senzilla: motius econòmics, socials, polítics... poden oferir el context idoni per a l'extensió de les bandositats. Sembla, però, que el seu origen caldria buscar-lo en simples enfrontaments entre famílies nobles que s'anirien generalitzant i estenent a partir d'aliances d'interessos o d'enllaços matrimonials (Torres, 1991: 59).

Sense deixar de banda el conflicte familiar, també hem de tenir molt present el context polític del moment per entendre l'interès que les institucions de govern del país van mostrar envers el bandolerisme. En el cas que tot seguit s'exposa, la preocupació de les autoritats per la presència continuada i massiva de bandolers en uns territoris muntanyosos i de frontera, a cavall de dues grans corones, pot explicar-se, no només per l'interès a mantenir l'ordre públic, sinó també pels interessos a l'hora de fixar una línia fronterera —entre els Estats espanyol i francès— que amb els segles esdevindria definitiva.

Els bandolers seguidors de la família Cadell van iniciar les seves accions delictives al vescomtat de Castellbò —del qual eren titulars els comtes de Foix des del segle XIII— poc temps després que aquest fos separat dels dominis de Foix i confiscat pel rei Ferran el Catòlic; van convertir el vescomtat en el blanc dels seus atacs durant pràcticament un centenar d'anys, van guiar i acompanyar les entrades violentes de foixencs en terres catalanes i van refugiar-se sistemàticament al país de Foix, on trobaven protecció davant la persecució de les autoritats. És casual aquest posicionament al costat dels interessos foixencs, o els Cadell van actuar conscientment afavorint els comtes de Foix? Al llarg d'aquesta comunicació s'intentarà fer un primer repàs —no pas exhaustiu— als principals esdeveniments que poden aportar una mica de llum a aquesta qüestió, fonamental per entendre el que va ser, en paraules de mossèn Pere Pujol, «un dels períodes de major pertorbació de la nostra història».

Castellbò, font de conflictes durant la dècada de 1530 i blanc dels atacs cadells durant tot el segle. (Fotografia: Lluís Obiols Perearnau)

2. El vescomtat de Castellbò i la seva incorporació a la corona espanyola

2.1. El vescomtat de Castellbò fins al segle XVI

El vescomtat de Castellbò, que ocupava part de les actuals comarques de l'Alt Urgell i el Pallars Sobirà, es va anar formant des del segle X a partir de les possessions que la família dels vescomtes d'Urgell havia adquirit a la vall de Castellbò. El títol de vescomtes de Castellbò, això no obstant, no es va utilitzar fins al segle XII. El 1208, amb el matrimoni d'Ermessenda de Castellbò amb Roger Bernat II de Foix, el territori del vescomtat, juntament amb les altres possessions i drets que en depenien, passava a formar part del comtat de Foix. Tot i que durant el període 1315-1391 va recuperar temporalment la seva independència, va retornar després a les possessions dels comtes de Foix. L'enllaç l'any 1436 de Gastó IV de Foix amb Elionor, futura reina de Navarra, va suposar finalment l'annexió del territori del vescomtat de Castellbò al regne de Navarra (Tragó, 1982: VII-XI).

2.2. La conquesta del regne de Navarra

El 1512, Ferran el Catòlic va iniciar la conquesta de Navarra per part de la corona. Com a part integrant d'aquest reialme, el vescomtat de Castellbò va ser incorporat als béns reials amb decret del 2 de setembre. El 28 de gener de l'any següent el rei feia donació vitalícia del vescomtat a la seva esposa Germana de Foix, donació que l'Emperador convertiria en perpètua l'any 1519 (Tragó, 1982: XI-XII).

2.3. L'empenyorament a Lluís Oliver de Boteller

El 1528, Germana de Foix va empenyorar el vescomtat a Lluís Oliver de Boteller, ciutadà de Tortosa ennoblit aquell mateix any, creant un censal de 15.500 ducats. El 1529, després que la reina Germana renunciés al dret de lluir i quitar el censal, Oliver de Boteller havia prestat homenatge feudal al rei, que el va investir com a vescomte de Castellbò. Oliver, però, atacava sistemàticament els seus vassalls, ajudat pels bandolers de la quadrilla de Joanot Cadell, senyor d'Arsèguel. La mort de Germana de Foix l'any 1537 va coincidir amb una intensificació de les accions delictives en el territori del vescomtat: es va parlar de més de 300 morts durant aquestes alteracions. A final d'aquest any es va declarar que Oliver de Boteller no es podia considerar el senyor útil del vescomtat, sinó que els drets que tenia en aquest territori es despenien únicament del censal que havia fet a Germana de Foix. Un cop s'hagués retornat el capital i els interessos a Oliver, aquest perdria tots els seus drets sobre el vescomtat (Miret, 1900: 338; Rovira, 1996: 192; SFB: 28).

2.4. La incorporació definitiva al patrimoni reial

Un territori conflictiu, fronterer, i infeudat a Oliver de Boteller —que contribuïa a augmentar la inestabilitat del vescomtat—, preocupava de forma creixent les autoritats reials. En

El castell de Foix. La pèrdua del vescomtat de Castellbò per part dels comtes de Foix pot ajudar a entendre les posteriors simpaties foixenques pels bandolers Cadell. (Fotografia: Lluís Obiols Perearnau)

aquestes circumstàncies, no sabem si per iniciativa reial o per part dels propis habitants del vescomtat, es van iniciar les gestions encaminades a incorporar aquest territori als béns reials. No hem d'oblidar, però, que ja el 1512 els habitants de Castellbò encapçalats per Salvador Tragó demanaven que el vescomtat no fos separat de la corona (Miret, 1900: 328-329; Anthony, 1940: 6).

Coincidint amb l'augment de la violència, el 1537 «mossèn Meca vingué ab cinquanta hòmens», per a segrestar la jurisdicció del vescomtat i posar-lo sota tutela reial. Sembla que es va segrestar també la jurisdicció de Sant Serni de Tavèrnoles.¹ Cap a 1539-1540, però, amb Joanot Cadell refugiat a França i el bandoler Fusteret capturat pels oficials reials, semblava que la situació millorava, i des de la cort es va intentar que els propis habitants del vescomtat paguessin a Oliver les quantitats equivalents al censal de 1528. El desembre de 1539, la cort tenia notícia que «de las tres partes del vizcondado, más de las dos son contentas de hazer sindicato para descargar la tierra y pagar á mossén Oliver», i el mes següent els de Castellbò ja s'havien compromés a aportar una quantitat de diners, mentre es feien gestions per tal que altres poblacions del vescomtat seguissin l'exemple. Al juny afirmaven que «en ninguna manera darán lugar a ser vassallos de nadie, sino que lo quieren ser de la corona real», i la cort procurava la seva incorporació als béns reials, comptant entre altres amb «mossén Tragó, que es mucha parte en aquella tierra». Deu ser el mateix Tragó o un descendent del que el 1512 havia demanat que el vescomtat no se separés de la corona (SFB: 27, 41, 71, 85).

No obstant això, es temia que veient el vescomtat en pau, els seus habitants intentessin evitar el pagament que calia fer a Oliver. El desembre de 1540 encara es negociava aquest assumpte, «y aunque los de Castellbó están muy bien, los otros están muy endurecidos». El virrei Francesc de Borja escrivia el febrer de 1541: «Tengo por muy cierto que no se acabará nada con ellos [els de Castellbò] [...], que no sin causa mosén Oliver no podía bivir con ellos, porque son gente de montaña y de la buena ventura, y todo su fin es quedarse sin pagar á nadie, como lo hazen agora», fins i tot amb la connivència del segrestador Martí Joan Meca (SFB: 90, 191, 225; MB: 427, 455).

El mes de maig de 1541 el virrei informava que «andamos tratando de moderar lo que piden y de acrescentar lo que offrescen», així com de «ganar la voluntad á los de Orgañá para que vengan a contribuir» en el pagament que calia fer a Oliver. El segrestador Meca, després de comprovar-se que havia procedit malament en el segrest, va ser rellevat per mossèn Vallseca, que tenia bona relació amb els Tragó de Castellbò, confiant que aquesta amistat afavoriria la reincorporació a la corona. El febrer de 1542, Oliver era desterrat durant deu anys de Catalunya inculpat «de tyrannide et de aliis criminibus et delictis»; sembla que va complir aquesta pena com a alcaid de Peníscola. A partir d'aquesta data trobem ben poques referències al pagament que se li devia per poder-lo desvincular del vescomtat (SFB: 242, 303-304, 372; MB: 455; Buyreu, 2005: 261-262).

Ja hem vist com el 1537 es va declarar que els drets d'Oliver de Boteller sobre Castellbò es basaven només en el censal que aquest havia atorgat a Germana de Foix. Aquest punt de vista va ser reafirmat per una sentència de 1545, i el 1548 es va declarar que es paguessin 18.600 lliures a Oliver, amb la qual cosa el vescomtat s'incorporava definitivament a la corona reial. Oliver de Boteller no deuria renunciar, però, al títol de vescomte de Castellbò, que utilitzava encara l'any 1552, i encara el 1583 un seu fill bastard era procurador de la família per tractar els assumptes relacionats amb el vescomtat de Castellbò, probablement referents als drets de la vall d'Àssua, que Oliver havia obtingut de forma paral·lela al vescomtat i s'havia reservat per al seu ús (Miret, 1900: 338; Rovira, 1996: 193-197).

3. Els bandolers cadells al vescomtat

3.1. Oliver de Boteller i les treves del vescomtat

Com acabem de veure, el 1529 Oliver de Boteller era investit vescomte de Castellbò. Ben poc temps després trobem la família Cadell d'Arsèguel vinculada al nou vescomte, i actuant en territori de Castellbò. Àngel Casals ja va anunciar el possible lligam entre Oliver i els Cadell: els Lordat, família vinculada als Cadell d'Arsèguel, havien venut a Oliver de

Boteller els seus drets sobre la vall d'Àssua, i potser a través d'ells van entrar en contacte² (Casals, 2000: 404). Ja a finals de l'any 1531 es menciona un «procés de querela [que] fa lo Capítol [d'Urgell] contra mossèn Joanot Cadell de Arsèguel sobre certs agravis».³ És la primera data en què trobem un Cadell inculpat d'algun tipus de delictes, però caldria comprovar si té vinculacions amb Castellbò.

Sí que sabem del cert, però, que el febrer de 1533 s'acabaven les treves signades entre els Cadell —aliats amb els Lordat— i els Tragó de Castellbò (Casals, 2000: 337). L'any següent l'emperador oferia protecció als habitants del vescomtat, que havien denunciat els abusos i vexacions que Oliver de Boteller cometia contra ells. En aquest mateix moment, Oliver mantenia bàndol a Tortosa, d'on era originari (Miret, 1900: 338; Reglà, 1966: 44). El 8 de maig de 1536 els còsols de la Seu tenien notícia que «los del vescomdat de Castellbò han tornada la paraula a mossèn Cadell y a tota la gent del vescompte de Castellbò, y també lo dit mossèn Cadell y tots los del dit vescompte han tornada la paraula als del vescomdat, los quals vuy tots stan en bàndol y guerra uberta», i el mes de juliol es tenia notícia que els habitants del vescomtat s'havien rebel·lat contra els oficials d'Oliver, i fins i tot havien mort alguns oficials reials amb l'ajuda de gascons que lluitaven amb ells. Les inquietuds del vescomtat es van estendre al seu voltant, i van afectar de forma molt directa la Seu d'Urgell: el 4 d'octubre d'aquest mateix any 1536 «los de Castellbò són entrats en la ciutat ab molta gent armada, y han mort en Beringuer Sentmartí, cònsol en cap vuy de la ciutat de Urgell».⁴

Després de la mort del cònsol en cap de la Seu, l'enfrontament entre els Cadell i els del vescomtat va anar augmentant i estenent-se. Els Cadell, emparats sovint per l'alcaid del castell de Bellver, actuaven en contra dels habitants del vescomtat dins i fora del territori de Castellbò, i viceversa: el març de 1537 els de Castellbò havien entrat en terme de la Seu i havien pres alguns habitants, i al cap d'un any, tot i la intercessió del bisbe, sembla que la ciutat i el vescomtat continuaven enfrontats. Poc després, el maig de 1538, Alàs es trobava assetjat, i hi van provocar danys «axí los del vezcomdat com mossèn Cadell e lurs adherents»⁵ (Casals, 2000: 338; Carreras, 1900: 42).

En alguna d'aquestes actuacions, Joanot Cadell devia ser empresonat: l'octubre de 1538 el veguer de Cerdanya el deixava anar de la presó, on sembla que no va tornar malgrat les ordres reials, i al novembre, potser preveient nous contratemps després del seu alliberament, els còsols de la Seu decidien instar el duc de Cardona a posar pau entre Cadell i els del vescomtat.⁶ En un primer moment, quan es va proposar al virrei Francesc de Borja aconseguir treves⁷ entre els dos bàndols —encàrrec que tenia des del moment del seu nomenament—, s'hi va resistir: «son tantos los [males] que este vellaco tiene hechos, que me pesaría mucho dexalle sin castigo» (Casals, 2000: 356; Borrás, 1953: 175; SFB: 40). Però la situació

s'agreujava progressivament: a finals de 1539 Joanot Cadell havia mort el veguer del bisbe de la Seu i havia fugit a França, mentre els oficials reials ocupaven els castells de Bellver i Arsèguel. La mort del veguer del bisbe, que Cadell va fer caure en una trampa, va causar la ira del rei, que volia «tomar a nuestra mano y poner por tierra el castillo de Arseguell, que es del dicho Joanot Cadell». Cadell va passar l'hivern a França, i el maig de 1540, amb l'arribada del bon temps, es temia altra vegada que «él o los suyos inquietassen el vizcondado» (Casals, 2000: 406; SFB: 26, 80, 609; MB: 371).

Tot i les reticències inicials, davant la situació absolutament insostenible, el 1541 ja es realitzaven gestions encaminades a signar treves entre els dos bàndols, malgrat la notícia de diverses morts al vescomtat, causades per Joanot Cadell. El març de l'any següent el virrei informava que «se trata entre ellos una tregua en la montaña, que sería muy importante, y si viniere á conclusión será muy gran beneficio de la tierra», i encara un mes després «los de Castelbó dizen que darán [recompensa] a quien tomare a Cadell», però s'especificava també que «las treguas de la montaña están casi concertadas». El juliol els Oliver intentaven posar pau en alguns afers que havien tingut lloc a Tírvia, potser per evitar problemes que podrien impedir la signatura de treves (SFB: 397, 655-656; MB: 484, 490, 527-528; Riquer, 2000: 139-141).

Entre 1543 i 1544 els síndics de les diferents poblacions del vescomtat amb els seus partidaris —entre els quals destaquen famílies com els Castellarnau, Tragó, Guilla, Ortodó o Còdol— van signar aquestes treves amb Joanot Cadell d'Arsèguel, el seu germà Guillem i els seus partidaris, com els Lordat o els Santmartí.⁸ En aquestes treves, els Cadell es comprometien a no ajudar amb béns ni persones Oliver de Boteller ni el seu fill Onofre ni a entrar en territori del vescomtat, mentre que els del vescomtat també es comprometien a no entrar en els termes d'Arsèguel i Vilanova de Banat, llocs dels quals eren senyors els Cadell. En els llistats de seguidors dels dos bàndols podem observar l'enorme dispersió geogràfica de l'origen dels implicats, des de la Ribagorça aragonesa fins a la Garrotxa, i des d'Andorra fins a Tortosa. A finals de 1546, amb la situació pacificada, els partidaris de Joanot Cadell demanaven l'expedició de salconduits i l'aixecament del segrestament imposat a les seves possessions. El 1545, potser com a fermança davant la recent signatura de treves, una filla de Joanot Cadell anomenada Guiomar es casava amb Joan Guilla, mercader de la Seu d'Urgell i partidari dels del vescomtat. El 1548, amb la incorporació definitiva del vescomtat a la corona, i amb Joanot Cadell ja difunt,⁹ la situació s'havia arreglat considerablement (Madurell, 1970: 92-93, 96-97, 104-106; Madurell, 1975: 311; Lazerme, 1975: 218).

3.2. Conflictes familiars: els Guilla i Galceran Cadell

Tot i la signatura de treves, i després d'una temporada de tranquil·litat, els conflictes protagonitzats pels Cadell van mantenir-se durant pràcticament un segle. L'enfrontament, bàsicament amb la família Guilla, va allargar-se i anava reapareixent peròdicament fins a la dècada de 1580. A final de 1557 la situació començava a estar enrarida, i el 22 de gener de l'any següent es va produir una «brega o avalot» a la Seu, motiu pel qual es va decidir «que no entre gent armada de la una part ni altra dins la ciutat, so és de mossèn Guilla ni sos adherents, ni de mossèn Cadell de Arsèguel ni sos adherents, entre los quals fonch ahir dita brega».¹⁰

El 2 d'abril de 1559 s'acabava el guiatge que el bisbe havia donat als partidaris de les dues faccions; els cònsols de la Seu estaven preocupats davant la possibilitat que es reemprenguessin les hostilitats, i volien instar el bisbe que allargués el guiatge per més temps. Com una premonició, els seus temors van complir-se immediatament: el dia 5 d'abril es tenia notícia d'un «encontre» que s'havia produït entre els Riembau i els Còdol. Tot i que el dia 10 es parla de «lo compromís fermat per mossèn Cadell y mossèn Guilla», s'especifica que «en lo entretant, se és seguida esta desgràcia de la mort del fill de mossèn Francesch Còdol, governador de est bescomptat de Castellbò, la qual es dupte no sia causa de renovar-se tots estos mals y exitar-se noves turbacions».¹¹

Després d'una nova temporada de calma, l'enfrontament va ser protagonitzat durant la dècada de 1580 per Galceran Cadell, anomenat el Bastard Cadell. D'aquest cèlebre

Arsèguel, localitat d'on eren senyors jurisdiccionals la família Cadell, va ser arrasada després del segon setge del seu castell, l'any 1592. (Fotografia: Lluís Obiols Perearnau)

personatge en trobem la primera menció coneguda el 1576, quan els cònsols de la Seu van decidir extreure la vigilància dels portals de la muralla a causa dels «sobresalts» causats per Galceran Cadell.¹² El maig de 1581, una visita de Galceran Cadell a la ciutat va derivar en un enfrontament armat; els partidaris de Cadell van ocupar el portal de Cerdanya, el monestir dels Predicadors i la Casa de la Ciutat, des d'on es tirotejaven amb els seus contraris, instal·lats a casa de mossèn Guilla. Tot i el perill que suposava l'enfrontament — els dos bàndols havien enviat a buscar reforços fora de la Seu — finalment va pactar-se que sortissin de la ciutat uns i altres, amb un dia de diferència. Significativament, en conèixer aquesta topada, el virrei escriu al governador del vescomtat de Castellbò demanant-li que «no·s mogan ninguns de vostres súbdits en favor de una part i altra» (Pujol, 1984: 312-313; Torres, 1993: 70).

A final d'any, però, Galceran Cadell va fer una nova demostració de força. El 3 de desembre de 1581 els canonges escrivien que «Galceran Cadell haurie tramet de fer entrar gran número de francesos huganous per a robar y fer tots los danys que poràn en Serdanya i tota esta terra», i el dia 12 van escriure al virrei explicant que «tenim nova molt certa són entrats tres cents francesos, que's diu són ugonaus, per la vall de Querol, y ahir eren ja en la plana de Serdanya» (Pujol, 1984: 316). Els síndics de la Cerdanya, l'any 1591, rememorant aquest episodi, explicaven: «Los lluterans de la frontera de França entraren en est comptat de Cerdanya en lo any 1581 per orde del bastard Cadell en número de tres o quatre cents per la vall de Carol.»¹³ I el *Dietari de Puigcerdà* reitera que:

Entraren per la vall de Querol tres-cents y vynt-y-sinc francesos urgonaus y altres, los quals havie enviats a secar Galceran Cadell, los quals passant per los lochs robaven lo que podien y's menjaren sinquanta moltons de la vila, y devallaren fins a la Seu de Urgell. (Galceran, 1977: 53)

Finalment, Galceran Cadell va ser bandejat a Itàlia a lluitar amb les tropes reials, tot i que el 1585 sembla que tornava a bandolejar als voltants de la Seu (Torres, 1993: 70-71). Sobre la figura de Galceran Cadell deu versar una expressió popular que, en un excepcional i singular exemple de transmissió de la memòria oral, ha perdurat quatre-cents anys i ha arribat fins als nostres dies:

Els ancians contaven d'un tal Galceran, senyor d'aquelles rodalies i home sense entranyes, que abusava dels seus vassalls de manera despietada. Tan mal record va deixar del seu pas per la terra que encara avui dia diuen «és un Galceran» quan la gent d'aquella zona parla d'una persona malvada. (Pantebre, 2001: 167)

3.3. Els setges del castell d'Arsèguel

L'ambient que es vivia aquells anys a la Seu, amb el capítol, el bisbe i els cònsols enfrontats permanentment pels més diversos motius —els canonges es queixaven dels habitants de la ciutat, que els havien arribat a dir «que-ns faran un dia eixir de la ciutat, per los portals ho per lo cap de la muralla»—, no ajudava en cap cas a l'organització de la defensa. A finals de 1586 moria el bisbe fra Hug Ambròs de Montcada, i fins al desembre de 1588 no va arribar a la Seu el nou bisbe, fra Andreu Capella. Durant aquest període en què la Seu va viure sense bisbe —senyor jurisdiccional de la ciutat— van agreujar-se intensament els problemes. El 5 de gener de 1588, els bandolers van matar dos ciutadans vora el portal de Tredós, i el 31 de març i l'1 d'abril uns 40 francesos comandats per un tal Plometa van atacar Alàs i van dirigir-se a la Seu, on es va produir una brega entre els habitants de la ciutat i els bandolers, situats a l'altre costat de la Palanca, que van acabar retirant-se (Pujol, 1984: 300, 306-307).

Joanot Cadell (fill de Miquel Cadell i nét del Joanot Cadell que hem vist a Castellbò durant la dècada de 1530), que a partir de 1580 era veguer del Conflent i es dedicava a perseguir els bandolers seguidors dels Banyuls de Nyer, deuria veure en aquesta situació d'instabilitat una oportunitat per obtenir recursos extraordinaris fàcilment. La participació de les quadrilles del Minyó de Montellà —vinculat a Joanot Cadell— a les revoltes de la Ribagorça el deuria posar en contacte amb significatives famílies protectores de bandolers, com els Valls de Lleida. A començament de 1587, les quadrilles del Minyó de Montellà van robar una partida de moneda a Sidamon, una part de la qual va acabar a Arsèguel i a la vall de Querol.¹⁴ Aquest devia ser el factor decisiu que va fer esgotar la paciència de les autoritats: alguns oficials reials van dirigir-se al castell d'Arsèguel i, davant la resistència que els va fer Joanot Cadell, van organitzar el setge d'aquesta fortalesa. En aquest primer setge, en el qual sembla que els assetjats comptaven amb la col·laboració de bandolers francesos, va morir, entre altres, el Minyó de Montellà. «Durà lo siti set ho vuyt dies, y alsaren-lo per no poder-hi estar, per lo temps tant mal y fret.» (Galceran, 1977: 77; Torres, 1993: 124-126)

Després d'aquest assumpte, Joanot Cadell pretenia aconseguir el perdó reial, però a principi de 1592 tornava a bandolejar pel vescomtat de Castellbò, sembla que amb la complicitat del governador Lluís de Gravolosa, i «tenen grans ganes de entrar en Castellbò, segons blasonen». El nomenament d'Alemanys de Tragó com a governador, però, va fer-los retirar del vescomtat. Davant d'aquesta situació, les autoritats van organitzar el segon setge del castell d'Arsèguel, que tenia ben poca cosa a veure amb el primer: a les forces reials, que comptaven amb soldats professionals arribats per mar a Barcelona, s'hi van sumar 400 soldats més pagats per la Diputació del General i comandats pel prestigiós militar

Jeroni d'Argensola, a més dels sometents de les vegueries properes. El setge va acabar amb la fugida de Joanot Cadell i els defensors del castell, que van refugiar-se a Andorra i a França.¹⁵

3.4. La pèrdua de protagonisme de la família Cadell

El segon setge del castell d'Arsèguel havia de ser un cop dur per a la família Cadell. L'any 1598 Joanot Cadell demanava perdó al rei altra vegada des del seu exili francès, oferint-se a la Corona per a la defensa de la frontera. A les corts de 1599, finalment, va ser rehabilitat i els seus béns li van ser retornats (Pérez Latre, 2004: 109). L'any 1617, Anton Cadell (fill de Joanot?) devia més de mil lliures al capítol d'Urgell en concepte de pensions endarrerides sobre diversos censals, i l'any següent el capítol va comprar a carta de gràcia el lloc de Vilanova de Banat —propietat dels Cadell—, venut a l'encant públic per execució reial, per poder cobrar el deute.¹⁶

No obstant això, la fixació violenta dels Cadell amb el vescomtat de Castellbò —i especialment amb els seus governadors, sovint membres de les famílies que ja figuraven com a signataris de les treves del vescomtat— es va mantenir durant aquests primers anys del segle XVII. Ja el 1559 s'havia assassinat el fill del governador Còdol, i entre 1600 i 1601 es va assassinar Alemany de Tragó a mans d'un Cadell. Encara posteriorment, Gaspar Cadell assassinaria a ple dia i al mig de la Seu Sebastià Castelló, exgovernador del vescomtat de Castellbò, càrrec que llavors ocupava el propi germà de Gaspar, Anton Cadell.¹⁷

Encara el 1637 els conflictes que tenien lloc a la Seu, sovint entre bisbes i canonges, tenien repercussions en la família Cadell i els seus parents Boquet, les cases dels quals es van paredar per ordre del virrei, després d'anys de demostracions públiques de força i de connivència amb els canonges (Rourera, 1987: 72; Elliott, 2006: 350). Això no obstant, la família Cadell va continuar ocupant càrrecs i participant en les iniciatives reials. Anton Cadell va ser governador del vescomtat de Castellbò, i també del marquesat de Pallars. Joan Cadell, senyor d'Arsèguel, va morir en els setges del castell de Salses, i el seu fill Baltasar va lluitar a Portugal i a Cerdanya defensant la causa reial.¹⁸ En aquest moment de decadència generalitzada del fenomen bandoler, els Cadell no van ser una excepció, van abandonar progressivament les clientele particulars i van optar per beneficiar-se dels càrrecs públics que els poguessin proporcionar prestigi, estabilitat i recursos econòmics.

4. Conclusions: quin paper hi té la casa de Foix?

4.1. Foix i el vescomtat de Castellbò

El comtat de Foix tenia en el vescomtat de Castellbò una magnífica porta d'entrada al sud del Pirineu, a més d'un territori del qual podia extreure renda. Ja Núria Sales va apuntar el

La vall de Querol, principal via de comunicació entre la Cerdanya i Foix, utilitzada constantment per a les entrades de foixencs a la Cerdanya i per a les retirades de bandolers Cadell cap al comtat de Foix, travessant el Pimorent. (Fotografia: Lluís Obiols Perearnau)

rerefons econòmic que podrien tenir les incursions de foixencs al vescomtat, minimitzant la qüestió religiosa —el conflicte entre catòlics i protestants a França— que havia acaparat l'atenció de la historiografia durant anys: «Més de quatre incursions d'«ugonaus francesos» de les quals parlen testimonis del segle XVI devien correspondre a reclamacions, a mà armada, de questies i tributs endarrerits» (Sales, 1985: 52). Xavier Torres recull aquesta hipòtesi i l'amplia a «les violentes qüestions suscitées, entre els anys 1537 i 1548, per la reincorporació d'aquest vescomtat de Castellbò, empenyorat d'ençà del 1528 a Lluís Oliver i Boteller, a la Corona: origen, al seu torn, de renovades bandositats» (Torres, 1993: 64). Tanmateix, sense desestimar l'extracció de renda que se'n podia fer, la situació geogràfica del vescomtat, entre el Segre i el Noguera Pallaresa, amb el castell de Ciutat vigilant constantment la Seu, el feien prou atractiu per a uns comtes que eren també cosenyors de la veïna Andorra.

Ja a final d'abril de 1513, quatre mil gascons comandats per Mr. de Durban van entrar per Andorra, van atacar Castellbò i van dirigir-se cap a la vall Ferrera, per on van tornar cap a Foix travessant el port de Boet. En aquest moment el castell de Castellbò va ser enderrocat per ordre reial (Miret, 1900: 330). Cal entendre-ho com una maniobra de distracció mentre les tropes espanyoles conquerien Navarra, com tradicionalment s'ha interpretat, o com un primer intent de recuperar el control del vescomtat? Més endavant, l'agost de 1537 s'havia

produït una entrada de francesos que havia destruït el poble d'Arcavell, i «los del vescomdat junctos ab nostres vassalls e ab lo cònsol e alguns de aquesta ciutat los han seguits, e los del vescomdat virilment portaren la davant guarda, e tot lo estol ab molta gana de pelear los han perseguits fins en la sumitat dels ports e totalment expellits de tots los confínios de la terra de sa Magestat» (Pujol, 1984: 289). És important destacar el protagonisme dels habitants del vescomtat —que sempre havien defensat la incorporació d'aquest territori a la Corona— en el rebuig i l'expulsió dels francesos, que deuriem identificar amb els seus antics senyors, els comtes de Foix.

Les incursions es repetien periòdicament: el 1551 un grup de francesos havia entrat en territori del vescomtat, d'on s'havien emportat quatre-centes vaques. L'abril de 1557 els canonges avisaven el virrei de Catalunya en motiu que «se ha fet y se fa aplec de gent en la frontera de França y volta de Tolosa, y per no saber lur designe reçelam los de esta terra que mosur de Vandoma no tinga intent de tentar alguna cosa contra aquest vescondat de Castellbò, en lo qual pretenen tenir drets la casa de Foix». El temor a la invasió del vescomtat —i de retruc, als atacs a la Seu—, com a antic territori dependent de Foix, era constant durant aquests anys: el maig de 1582, pocs mesos després de l'entrada a la Cerdanya de Galceran Cadell al capdavant de tres-cents francesos, voltaven bandolers per Andorra, que el veguer del comte de Foix protegia particularment. Un mes més tard, els canonges avisaven que «los del compdat de Foix tenen les intencions danyades y se té per molt cert tentaran de venir sobre esta ciutat». El maig de 1583, en carta al virrei, temien altra vegada l'entrada de foixencs amb ànims d'atacar la ciutat «y estant apoderats desta ciutat fàcilment invadirien la terra del vezcomdat de Castellbò que és del rey senyor nostre; lo qual vezcomdat com és estat algun temps del dit compte de Foix, qui també se fa dir rey de Navarra, sempre han manassat de cobrar-lo» (Buyreu, 2005: 273; Pujol, 1984: 317-318, 322). Encara Alemany de Tragó, governador del vescomtat el 1592, associava clarament els bandolers amb els foixencs, en lamentar-se que tenia poques unitats militars per fer front als «trescientos que los ladrones [bandolers de Cadell] se iunctan y el poder de los ladrones de Foix», i afegeix que «como dicen públicamente que hazen alianza con los luteranos es de temer». Els còsols de Castellbò insistien en aquesta mateixa idea: «dits bandolés tenen certes correspondències ab los luterans».¹⁹ Luterans o no, el que sembla segur és que els bandolers sovint s'associaven amb francesos, freqüentment del territori de Foix. L'entrada de Galceran Cadell al capdavant de 300 francesos a finals de 1581, recollida per tres cròniques diferents, deixa poc marge per al dubte.

El 1940 s'escrivía: «L'expédition de 1521 fut la dernière tentative de recouvrement du royaume de Navarre et des autres possessions transpyrénéennes que la maison de Foix-Albret avait perdues en 1512» (Anthony, 1940: 15). Potser després d'analitzar aquests

episodis que es van produir durant tot el segle XVI hauríem de replantejar aquesta idea. Encara el 1598, les entrades de francesos a la Cerdanya i la vall Ferrera i el saqueig que va patir aquest últim territori es podrien incloure dins d'aquest interès de Foix pels territoris que havien estat sota el seu control fins al 1512.²⁰

4.2. Foix i els bandolers cadells

La peculiar situació jurisdiccional que va viure el vescomtat durant la primera meitat del segle XVI, amb les consegüents alteracions socials que es van produir, va afavorir la introducció de bandolers vinculats a la família Cadell d'Arsèguel dintre el vescomtat, sembla que per influència d'Oliver de Boteller, que a partir d'aquell moment van convertir-lo en blanc dels seus atacs. No es té notícia que els Cadell participin abans en conflictes armats d'aquestes característiques ni que es vinculin en altres bandositats senyorials; potser l'inici de les peripècies bandoleres de la saga dels Cadell es produeix en aquest moment al vescomtat de Castellbò? Sense descartar-ho, seria necessari un buidatge exhaustiu de nombrosos fons documentals per poder confirmar aquesta hipòtesi.

L'enemistat que es va crear entre els Cadell i algunes famílies vinculades a Castellbò, com els Tragó, no devia passar desapercebuda als de Foix, que deuriem veure en aquesta enemistat un possible aliat en les seves pretensions —econòmiques o territorials— sobre el vescomtat. Així, els Cadell es van convertir en un veritable malson per al vescomtat i els seus habitants mentre gaudien del suport d'un gran senyor com era el comte de Foix; alhora que els foixencs disposaven d'unes actives quadrilles disposades a atacar i saquejar constantment el vescomtat. La conjunció d'interessos, o els interessos diferents sobre un mateix territori (enemistat familiar per part dels Cadell, pretensions territorials o extraccions de renda mitjançant saquejos per part de Foix), podien justificar aquestes actuacions de forma conjunta o paral·lela en contra del vescomtat de Castellbò.

Aquesta situació va convertir el vescomtat en un nucli bandoler important a nivell de tot el país. La correspondència del virrei Francesc de Borja no deixa de fer-hi referència, i la situació es va mantenir durant tot el segle XVI: quan el 1565 s'organitzava una unió per fer front als bandolers, els canonges es van queixar que «no entrant los del bescomptat en la unió y germandat, no és fer res»,²¹ i en el període entre els dos setges del castell d'Arsèguel el vescomtat es va convertir altra vegada en el principal refugi dels bandolers Cadell, com informava el governador Alemany de Tragó.

Des del Baridà fins al comtat de Foix, els bandolers Cadell tenien una formidable via de pas a través de la Cerdanya i la vall de Querol, fins al coll de Pimorent. Aquesta vall, on les simpaties pels bandolers cadells eren generalitzades, on el 1565 es van cremar moltes cases «per rahó de les bandositats» (Galceran, 1977: 45), i on va anar a parar part de la

moneda robada el 1587 a Sidamon, era la porta que tradicionalment seguien les incursions procedents del nord per tal d'atacar la Cerdanya i l'Urgellet. Només com a exemple, l'abril de 1566 el veguer de Puigcerdà avisava els cònsols de la Seu «que Riembau entre per la vall de Queroll ab gran codrilla», i al llarg del text hem pogut comprovar com les entrades de Galceran Cadell al front de francesos es produïen sempre per aquest indret.²²

Seguint aquesta via, els bandolers Cadell arribaven al territori del comtat de Foix, que utilitzaven habitualment com a refugi, especialment els indrets propers a la frontera com Merenç o Acs. Les amenaces d'invasions es produïen cíclicament quan arribava el bon temps i la neu es fonia i deixava lliures els ports de muntanya, i s'esvaïen igualment de cara a l'hivern, quan aquests passos resultaven impracticables. Ja el 1539, després de matar el veguer del bisbe, «Cadell y los que le seguían huyeron de Cataluña y se metieron en Francia [...] y allí se han estado, según dicen, todo este invierno». El 1540 s'especificava que Joanot Cadell «se retrahe dentro de Francia a dos leguas del castillo de Puyvalador que está en ese nuestro principado» (SFB: 70; MB: 402), i cinquanta anys més tard, després dels setges del castell d'Arsèguel, els Cadell tornaven a estar refugiats a França. Que el comtat de Foix sigui l'indret habitual de recolliment del bàndol Cadell no ens l'ha de fer entendre com a francòfil ni com a proluterà, els Cadell únicament aprofitaven la connivència i la protecció de senyors dels dos costats de la frontera per als seus propis interessos (Casals, 1998: 154; Sales: 1985). No hem d'oblidar que els Tragó de Castellbò també havien estat ajudats per gascons quan Oliver de Boteller els atacava de forma sistemàtica.

4.3. La «periferització» del vescomtat i el fixament d'una frontera

L'any 1589, Enric de Navarra va ser coronat rei de França amb el nom d'Enric IV. A partir d'aquest moment, i cada vegada de forma més clara, els antics titulars del comtat de Foix van anar abandonant l'interès pel territori de Castellbò. Per al comtat de Foix, el vescomtat de Castellbò era una extensió territorial gran i propera de la qual podien obtenir una quantitat de renda apreciable, i que alhora representava la seva única frontera amb el rei Felip II. Per al regne de França, però, Castellbò era un petit territori molt llunyà, un simple fragment més de la frontera que, al llarg del Pirineu, s'aniria fixant definitivament entre els dos grans Estats espanyol i francès. El vescomtat va passar de ser una àrea d'interès prioritari per a Foix a ser una zona marginal de la perifèria sense cap atractiu especial per a França.

Aquesta llunyania i aquesta pèrdua de protagonisme del territori de Castellbò van anar provocant el desinterès progressiu per aquest territori. Lluny havia quedat la idea d'aquell «imperio pirenaico, con la cordillera como espina dorsal» que, segons Reglà, projectava el comte Gastó IV de Foix (Reglà, 1951: 10). El Tractat dels Pirineus, a més, va fixar

una frontera que ha arribat fins avui, amb la qual França va veure realitzades les seves pretensions territorials: disposava d'una sensacional entrada al sud del Pirineu a través de la vall del Segre, i s'apoderava d'un territori enorme i amb una gran riquesa agrícola, ramadera, forestal, i industrial —cal no oblidar la importància econòmica de les fargues de ferro del Conflent. Com ja feia notar Miret i Sans l'any 1900, encara que avui puguem entendre Castellbò com un territori marginal, un desenllaç diferent en la situació del vescomtat hauria pogut «motivar una línia de frontera diferent de la que ha fijado el tratado de los Pirineos» (Miret, 1900: 341).

Sigles i abreviatures

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó

RC: Registres de Cancelleria

CA: Consell d'Aragó

ACCE: Arxiu Comarcal de la Cerdanya

ACU: Arxiu Capitular d'Urgell

AMSU: Arxiu Municipal de la Seu d'Urgell

MB: *Monumenta Borgia, VI (1478-1551)*. València-Roma: Generalitat Valenciana i Institutum Historicum Societatis Iesu, 2003. Ed. a cura d'Enrique García Hernán.

SFB: *Sanctus Franciscus Borgia. Quartus Gandiae Dux et Societatis Jesu Preapositus Generalis Tertius, II (1530-1550)*. Madrid: Agustí Avrial, 1903.

Bibliografia

ANTHONY, R. (1940). «Notes sur la vicomté de Castelbon au début du xve siècle (1512-1528)», *Annales du Midi*. Tolosa: Édouard Privat; París: Henri Didier. Any LII, núm. 205, p. 5-21.

BLÁZQUEZ, Juan (1990). «Catálogo de los procesos inquisitoriales del Tribunal del Santo Oficio de Barcelona», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie IV, H^a Moderna*. Madrid: UNED, tom. 3, p. 11-158.

BORRÁS, Antonio (1953). «Contribución a los orígenes del bandolerismo en Cataluña. La pragmática de Carlos V de 1539», *Estudios de Historia Moderna*. Barcelona: Universitat de Barcelona i Consejo Superior de Investigaciones Científicas, tom III, p. 157-180.

BUYREU, Jordi (2005). *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna. Entre el greuge i la pragmática (1542-1564)*. Barcelona: Rafael Dalmau.

CARRERAS, Francesc (1900). *Lo castell de Burriach o de Sant Vicents (excursió, història y tradicions)*. Mataró: Biblioteca històrica del Maresma. Ed. facsímil. Argentona: Cop. La Juliana, 1980.

CASALS, Àngel (1998). «La frontera pirenaica y el bandolerismo catalán», *Congreso internacional: Las sociedades ibéricas y el mar a finales del siglo XVI*. Madrid: Pabellón de España, Expo'98-Lisboa. Vol. 3 (*El área del Mediterráneo*), p. 145-157.

——— (2000). *L'Emperador i els catalans: Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*. Granollers: Editorial Granollers.

Cort General de Montsó (1585). *Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial* (2001). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.

DELCOR, Maties (1986-1987). «Una descripció de la vall de Querol del juriconsult Antoni Oliba (s. XVI)», *Urgellia: anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran*. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana, vol. VIII, p. 431-457.

ELLIOTT, John (2006). *La revolta catalana (1598-1640): un estudi sobre la decadència d'Espanya*. València: Universitat de València.

FERRO, Víctor (1999). *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo. Segona reimpressió.

GALCERAN, Salvador (1977). *Dietari de la fidelíssima vila de Puigcerdà*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.

LAZERME, Philippe (1975). *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya*. La Roche-sur-Yon, 3 toms.

MADURELL, José Maria (1970). «Las treguas del vizcondado de Castellbò (1538-1544)», *Pirineos*. Jaca: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Any XXVI, núm. 95, p. 91-127.

——— (1975). «La firma de treves al vescomtat de Castellbò», *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Editorial Montblanc-Martín, p. 309-313.

MIRET, Joaquim (1900). *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*. Barcelona: La Catalana. Ed. facsímil. Tremp: Garsineu, 2006.

MOLINÉ, Enric (1978). «Bandolerisme i administració de la justícia a Andorra, a la segona meitat del segle XVI», *Quaderns d'Estudis Andorrans*. Andorra: Cercle de les Arts i de les Lletres de les Valls d'Andorra, núm. 3, p. 93-100.

Monumenta Borgia (2003). Ed. a cura d'Enrique García. Roma: Institutum Historicum Societatis Iesu. València: Generalitat Valenciana.

PANTEBRE, Rosalia (2001). *Vima i el Querforadat*. Solsona: Solsona Comunicacions.

PÉREZ LATRE, Miquel (2004). *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic: Eumo.

PUJADES, Jeroni (1975). *Dietari de Jeroni Pujades*, vol. I (1601-1605). Ed. a cura de Josep M. Casas Homs. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.

PUJOL, Pere (1984). *Obra completa*. Ed. a cura de Joan Riera. Valls d'Andorra: Editorial Andorra.

REGLÀ, Joan (1951). «La cuestión de los Pirineos a comienzos de la Edad Moderna: el intento imperialista de Gastón de Foix», *Estudios de Historia Moderna*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas i Universitat de Barcelona, vol. 1, p. 1-31.

——— (1966). *El bandolerisme català del barroc*. Barcelona: Edicions 62. Segona edició.

RIQUER, Martí de (2000). *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona: Quaderns Crema.

ROURERA, Lluís (1987). *Pau Duran (1582-1651) i el capítol i bisbat d'Urgell fins al Tractat dels Pirineus*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

ROVIRA, Salvador-J. (1996). *Els nobles de Tortosa (segle XVI)*. Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre.

SALES, Núria (1984). *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*. Barcelona: Empúries.

——— (1985). «“Bandoliers espagnols” i guerres de religió franceses». *L'Avenç* (Barcelona), núm. 82, p. 46-55.

Sanctus Franciscus Borgia (1903). Madrid: Agustí Avrial, vol II (1530-1550).

SERRA I VILARÓ, Joan (1930-1950). *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*. Barcelona: Balmes. Ed. facsímil. Bagà: Centre d'Estudis Baganesos, 1989.

TORRES, Xavier (1985). «Les bandositats de nyerros i cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630): “policia o alto gobierno”?», *Pedralbes, revista d'història moderna*. Barcelona: Universitat de Barcelona, any V, núm. 5, p. 147-171.

——— (1991). *Els bandolers (s. XVI-XVII)*. Vic: Eumo.

——— (1993). *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i Quaderns Crema.

TRAGÓ, Pere (1982). *Spill manifest de totes les coses del vescomtat de Castellbò*. Ed. a cura de Cebrià Baraut. La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana.

VILLARÓ, Albert (1995). *Hèrcules i la ciutat. Un passeig per la història de la Seu*. Barcelona: Caixa de Catalunya.

ZARAGOZA, Ernesto (1977). «Documentos inéditos referentes a la reforma monástica en Cataluña durante la segunda mitad del siglo XVI (1555-1600)», *Studia Monastica*. Montserrat: Abadia de Montserrat, vol. 19, fasc. 1, p. 93-203.

Notes

- 1 AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol. 283. Al monestir de Sant Serni de Tavèrnoles, vora la població d'Anserall, encara cap a 1587-88 hi havia un monjo «amich de bandolés» (Zaragoza, 1977: 133).
- 2 Els Lordat ja apareixen vinculats al vescomtat de Castellbò des d'abans de la seva incorporació a la corona reial (Anthony, 1940: 6-7).
- 3 ACU, Llibre de Notacions, fol. 135
- 4 AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol. 268v, 272
- 5 AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol. 289v-290, 291v, 297v-298v
- 6 AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol. 303
- 7 La signatura de treves era un procediment utilitzat habitualment per pacificar els conflictes familiars que tenien lloc arreu del país. Segons la legislació vigent en aquell moment, el rei (o el virrei, en el seu lloc) podia decretar treves entre els enemics, que estaven obligats a mantenir-les (Ferro, 1999: 75).
- 8 Recordem que els del vescomtat havien assassinat un Santmartí, cònsol en cap de la Seu, el 1536. A més, els Santmartí eren els titulars de la baronia de Cava, i els Lordat eren senyors jurisdiccionals de Castellnou de Carcolze i Toloriu, llocs del Baridà, tots ells veïns d'Arsèguel i la resta de possessions dels Cadell.
- 9 L'any 1548 capbreava el terme d'Arsèguel la vídua de Joanot Cadell. ACCE, Senyoria de Cadell, Capbreu de la baronia de Arsègal.
- 10 AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol. 476v. Aquest «mossèn Cadell de Arsèguel» era Miquel Cadell, fill de Joanot Cadell.
- 11 AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol 500. El guiatge era una garantia de protecció davant qualsevol tipus de violència, que podien atorgar els senyors jurisdiccionals (Ferro, 1999: 344).

ACU, Llibre de Correspondència de 1555 a 1568, fol. 123v-125. No hem d'oblidar que els Còdol ja figuren en el bàndol contrari als Cadell en les treves del vescomtat de Castellbò. Per altra banda, els Rieimbau van ser una altra notable família bandolera, sovint en relació amb els Cadell; el 1561 es procurava firmar treves entre Joanot Rieimbau i els germans Cadell per una part, i els germans Guilla per una altra. Joan Reglà transcriu erròniament aquest document, citant *Cruilles* en lloc de *Guilles*. A més, la seva redacció fa pensar en unes treves signades a tres bandes, quan el document original deixa ben clar que un dels bàndols el formen conjuntament en Rieimbau amb els Cadell (Reglà, 1966: 64). Vegeu el document a ACA RC 4724 fol. 101-102v.

La relació entre els Cadell i els Riembau sembla que caldria buscar-la a la Pobra de Lillet, d'on era nadiua aquesta última família, on durant el segle *xvi* es troben Riembaus i Cadells ocupant el càrrec de pabordes del monestir. Igualment, als arxius de la Pobra de Lillet es conservava una menció a les treves sobredites, datades en aquest cas l'any 1560 (Serra i Vilaró, 1930-1950: III, 184). La «carrera» dels Riembau com a bandolers ha estat donada a conèixer per diferents autors (Reglà, 1966: 64-74; Torres, 1993: 67-68). Els Guilla haurien aprofitat l'enfrontament amb els Riembau per deslliurar uns bandolers partidaris seus empresonats a Andorra (Moliné, 1978: 94-95).

12 AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol. 702

13 ACA CA 342, 1591-06-12

14 ACA CA 342, 1591-06-12

15 ACA CA 344, 1592-02-22, 1592-03-23. Per tal de no allargar innecessàriament el text es prescindeix de les citacions bibliogràfiques i documentals. Aquest episodi pot seguir-se de forma clara i documentada en la bibliografia esmentada al llarg del text (especialment Torres, 1993: 131-134; Galceran, 1977: 60-61; Pérez Latre, 2004: 106-109).

16 ACA CA 477, 1598-04-06. ACU, Conclusions capitulars de 1608 a 1639, fol. 121v, 147. La situació econòmica de la família Banyuls, senyors de Nyer, estudiada magistralment per Núria Sales, és poc comparable amb la dels Cadell. Els Banyuls disposaven d'una magnífica font de recursos amb l'explotació de les mines i les fargues de ferro, que podien proporcionar-los uns ingressos considerables (Sales, 1984: 11-101). Els Cadell, en canvi, només disposaven de petites baronies amb algunes àrees de pastures de muntanya —per exemple l'empru de la muntanya de la Pera, a Aransa, venut als homes d'Andorra a finals del segle *xv* (Arxiu Comunal d'Andorra, doc. 221)—, res a veure amb els recursos de què disposaven els senyors de Nyer.

17 Ja hem vist com els Tragó estaven enfrontats als Cadell des de principi del segle *xvi*. Alemany de Tragó, que acabà assassinat a mans d'un Cadell com a represàlia, entre altres, de la seva participació en el setge d'Arsèguel —però el seu assassinat serà alhora venjat matant a punyalades el presumpte autor del crim (Arxiu Parroquial de Sant Ot de la Seu d'Urgell, Llibre de defuncions de 1598 a 1678, 1602-06-25) i volant una casa de Castellbò on se suposava que s'havia donat protecció als assassins de Tragó, en la qual varen morir més de deu persones—, havia tingut problemes amb els canonges de la Seu, després d'empresonar bandolers querolans que es refugiaven dintre del vescomtat. Alguns canonges, de marcat signe cadell, van fer els possibles per alliberar els presos, fent valdre fins i tot la seva condició de comissaris de la Inquisició, i fent una crida pública a la ciutat de la Seu per ajuntar tota la població i anar a enderrocar el castell de Castellciutat, on es trobaven les presons del vescomtat. Es va arribar a l'extrem d'excomunicar Alemany de Tragó, inventariar els seus béns per tal d'executar les penes dictades per un dels canonges com a comissari del Sant Ofici i empresonar-lo a les presons inquisitorials (Cort General de Montsó, 2001: 619-620; Pujades, 1975: 239; Blázquez, 1990: 128), ACA CA 347, 1601-06-03.

Ja Núria Sales havia apuntat que el capítol de canonges de la Seu recorria en algunes ocasions a l'ajuda dels bandolers cadells (Sales, 1984: 19). Incomprendiblement, en algun moment s'ha vinculat els canonges al bàndol nyerro, i s'ha arribat a afirmar que els Boquet, aliats amb els canonges, estaven enfrontats amb els Cadell (Villaró, 1995: 111, 113). Al contrari, els Boquet i els Cadell estaven emparentats (Lazerme, 1975: 218; el 1604 moria Miquela de Boquet i de Cadell. Arxiu Parroquial de Sant Ot de la Seu d'Urgell, Llibre de defuncions de 1598 a 1678, 1604-03-22) i actuaven sovint de forma conjunta. Com a exemple, el 1581 el virrei escriu al baró Boquet i altres «que són de la voluntat de Cadell». ACA RC 4747, fol. 131. Igualment, quan l'any 1587 Boquet és veguer de la Seu, el virrei apel·la a la seva honra perquè deixi de costat «lo parentiu que vós teniu ab Joan Cadell y amistat ab altres persones que causan molt gran dany» i perquè ajudi en tot el possible als encarregats del segrestament reial del castell dels Cadell d'Arsèguel, ACA RC 4757 fol. 257v.

Sobre l'assassinat de Castelló, cal tenir en compte que aquest havia denunciat per irregularitats el jutge Rubí i Coll, magistrat de la Reial Audiència i personatge veritablement conflictiu (Torres, 1985: 156-157; Torres, 1993: 298-302) —Rubí havia impedit la captura dels Cadell en fer pública una resolució secreta. Les connivències del jutge Rubí amb els Cadell van materialitzar-se aviat: Castelló va ser suspès com a governador del vescomtat, i es va nomenar

en el seu lloc Anton Cadell. No obstant això, el posterior assassinat de Castelló per part de Gaspar Cadell, germà d'Anton, va suposar la destitució d'Anton Cadell com a governador de Castellbò. ACA CA 269, núm. 25; ACA CA 355 1613-10-03. No és casual que l'any 1622 es documentin «los pubills Rubins y Colls de Puigcerdà, fermancés de Cadell de Arsèguel», quan Anton Cadell es veu obligat a vendre Vilanova de Banat al capítol d'Urgell per fer front als deutes. ACU, Conclusions capitulars de 1608 a 1639, fol. 213v.

- 18 ACA CA 253, núm. 17
- 19 ACU Llibre de Correspondència de 1555 a 1568, fol 55v-56. ACA CA 344, 1592-02-22, 1592-03-24
- 20 Diversos memorials sobre el saqueig de la vall Ferrera a ACA CA 477. L'entrada de foixencs a Cerdanya va ser guiada per alguns dels bandolers que el 1592 s'havien encastellat a Arsèguel (Galceran, 1977: 60-62).
- 21 ACU, Llibre de Correspondència de 1555 a 1568, fol. 286v
- 22 ACA CA 342, 1591-06-12. La vall de Querol tenia una importància estratègica que justificava un sistema de defensa organitzat i controlat des de Puigcerdà (Delcor, 1986-1987: 431-457). AMSU, Llibre de Consells de 1507 a 1578, fol. 563.